

SIRA DIŞI BİR EĞİTİM TARTIŐMASI: OKULUN ÖLÜMÜ

Zeynep KANTARCI BİNGÖL*
Özkan AYBAR**

ÖZ

Çağdaş Batı kültürünü eleştirilerinin hedefi haline getiren Avusturyalı filozof ve toplum bilimci Ivan Illich'in (1926-2002) düşüncelerinin temelini toplumsal kurumların yapısına, işlevine ve işleyişine karşı yönelmiş olduğu ağır ithamlar oluşturmaktadır. Illich özellikle toplumsal kurumların kendi işlevlerinin dışında farklı amaçlara yönelmelerine, insanlar arası ilişkileri hiyerarşik bir boyutta ele almalarına, insanların düşüncelerini ve davranışlarını şekillendirmelerine, insanların üzerinde bir baskı oluşturarak onları pasifleştirmelerine ve özgürlüğü tehdit edici hale getirmelerine şiddetle karşı çıkmaktadır. O, bu karşı çıkışlarında bütün kurumlara kaynaklık etmesi bağlamında en çok eğitim kurumunu hedef almaktadır. 1971 yılında yayınlanan *Okulsuz Toplum* adlı eserinde kurumsallaşmış okul ve kurumsallaşmış okulun neden olduğu açmazları ele almakta ve hâlihazırdaki okul sisteminin kaldırılmasından yani okulun ölümünden söz etmektedir. Bununla yetinmeyen Illich okula karşı alternatif bir sistem olarak da "öğrenim ağları" nı önermektedir. Bu çalışmada da Illich'in okul sistemine yönelik eleştirileri ve okula karşı sunmuş olduğu çözüm önerisi değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Ivan Illich, Eğitim, Okul Eleştirisi, Okulsuzlaşma, Öğrenim Ağları.

AN EXTRAORDINARY EDUCATIONAL DISCUSSION: DEATH OF THE SCHOOL

ABSTRACT

The basis of the thoughts of the Austrian philosopher and social scientist Ivan Illich (1926-2002), who made contemporary Western culture the target of his criticisms, was the heavy accusations he made against the structure, function and functioning of social institutions. Illich, in particular, strongly opposed the social institutions' orientation towards different purposes beyond their own functions, their handling of human relations in a hierarchical dimension, the shaping of people's thoughts and behaviors, their pacification by putting pressure on people and making them threatening freedom. He mostly targeted educational institutions in the sense that he was a source for all institutions in these oppositions. In his work *Deschooling Society*, published in 1971, Illich dealt with the impasses caused by the institutionalized school and the institutionalized school and talked about the abolition of the current school system, that is, the death of the school. Not satisfied with this, Illich also proposed "learning networks" as an alternative system to the school. In this study, Illich's criticism of the school system and his solution proposal against the school will be evaluated.

Keywords: Ivan Illich, Education, Criticism of the School, Deschooling, Learning Networks.

---

* Dr. Öğretim Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü. z.kantarci@alparslan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3778-1659

** Yüksek lisans, Muş Alparslan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. aybarozkan65@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3809-5450

FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)

2021 Bahar, sayı: 31, ss.: 631-652

Makalenin geliş tarihi: 01.03.2021

Makalenin kabul tarihi: 22.03.2021

Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/flsf>

FLSF (Journal of Philosophy and Social Sciences)

Spring 2021, issue: 31, pp.: 631-652

Submission Date: 1 March 2021

Approval Date: 22 March 2021

ISSN 2618-5784

Giriş

Sanayi devrimiyle birlikte dünyanın çehresi hızlı bir değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bu durum beraberinde üretim-tüketim çılgınlığı, makineleşme, sömürgecilik, çevre kirliliği, yabancılaşma, tek tipleşme, yalnızlaşma gibi problemleri getirmiştir. 20. yüzyılın radikal düşünürleri arasında yer alan Ivan Illich de modern dünyanın bu sorunları üzerine kafa yormuştur. Illich toplumsal kurumlara ve kurumlaşmaya yönelik iğneleyici fikirleriyle tanınmaktadır. O, başta eğitim olmak üzere sağlık, siyaset, ekonomi gibi kurumların insanların yaratıcılığının önünde engeller oluşturarak üretkenliğini öldürdüğünü, insanları muhtaç hale getirdiğini düşünmektedir. Bu kurumlar içinde eğitim kurumuna daha özel bir yer atfeder. Çünkü eğitim kurumu diğer tüm kurumların temelinde yer alır, onlara destek sağlar, bütün kurumlar sürekliliğini eğitim kurumuna borçludur. Fakat onda yolunda gitmeyen bir şeyler vardı. İşte Illich bu aksaklıkların izini sürer, toplumun en güvenilir ve en güçlü kurumu olan eğitim kurumunu eleştirileriyle sarsmaktan çekinmez ve kendine has çözüm önerilerini cesurca ortaya koyar.

Okul Neden Ölmeli?

Toplumsal bir kurum olarak eğitim; sosyalleşme, bilinçlenme, nitelikli insan gücü yetiştirme, kültürel mirası aktarma, örgütlenme, meslek kazandırma, kendini gerçekleştirmeye katkı sağlama gibi birçok işlevi yerine getirir. Buna rağmen Illich neden eğitim kurumunu eleştirmekten geri durmamıştır?

Öğrencileri içine girdikleri eğitim sürecini ve gerçek yaşamı birbirine karıştırmaları için yetiştiriyorlar. Bunlar bir kez bulanıklaştığında yeni bir mantık ortaya çıkıyor: Ne kadar çok işlem yapılırsa, sonuçlar o kadar iyi olur veya artış başarıya götürür. Böylece öğrenci, öğrenmeyi öğretmekle, not almayı eğitimle, yetkinliği diplomayla ve akıcılığı yeni bir şey söyleyebilme yeteneğiyle karıştırmak için eğitiliyor. Öğrencinin imgelem gücü değer yerine hizmetin muteber kabul edilmesi sebebiyle “okullaştırılmaktadır.”¹

Illich'in eleştirilerinde eğitim kurumunun kendisinden ziyade eğitim kurumunun gerçek işlevinin dışına çıkması vardır. Kuruma yönelik eleştirilerin eğitime yansımaları da okul bazında olmuştur. Okulun kurumsallaşması, bundan kaynaklanan bozulmalar ve yanlış giden işleyişten rahatsızlık duymuştur.

¹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, (Çev. Kübra Öztürk), Şule Yayınları, İstanbul, 2020, s. 7.

Şenlikli Toplum eserinde 1960'ların sonlarında eğitim kurumları üzerine yoğunlaştığını belirten Illich elde ettiği bulguları şu şekilde sıralamaktadır.²

a) Zorunlu okul öğrenimi yoluyla evrensel eğitim mümkün değildir.

b) Kitle eğitiminin üretimi ve pazarlaması için alternatif düzenekler, zorunlu okullara göre teknik bakımından daha uygulanabilir; ancak ahlaki bakımdan daha az kabul edilebilir şeylerdir. Bu tür yeni eğitsel düzenlemeler, gerek zengin gerekse yoksul ülkelerdeki geleneksel okul sistemlerinin yerini almak üzeredir.

c) İleri düzeyde paylaşılan öğrenme ve kişiler arasında eleştirel ilişkilere dayanan bir toplum, endüstriyel büyümeye pedagojik sınırlar koymak zorundadır.

Bu bulgulara ait sonuçları Illich, *Okulsuz Toplum* adlı eserinde incelemiştir. Okulun eğitimi kurumsallaştırmasını, zorunlu eğitimi, okulun putlaştırılmasını ve ona olan bağlılığı, eğitim ve öğretimin tek adresinin okul olmasını, müfredatın gizil gücünü, okulun insanların özgürlüğünü elinden aldığını, okula devam mecburiyetinin öğrenme hakkını kısıtladığını, toplumu mahkûm ettiğini, itaatkâr bireyler yetiştirdiğini, beceri ve potansiyelleri körelttiğini, okulun insanları sertifikaya ya da diplomaya karşı muhtaç bıraktığını sorgulamaktadır. Bu nedenle "Her yerde; sadece eğitimin değil, bir bütün olarak toplumun okulsuzlaştırılmaya ihtiyacı var." demektedir.³

Illich hangi gerekçelere dayanarak okulun kaldırılmasını ve okulsuz bir toplumun oluşturulmasını ister? Öncelikle Illich için okulun taşıdığı manayı tanımlamak gerekir. Ona göre okul; yaşa özel, zorunlu bir müfredat izlenen ve tam katılım gerektiren, öğretmene bağımlı bir süreçtir. Okulun üç temel dayanağı vardır: Çocuklar okula aittir, çocuklar okulda öğrenir ve çocuklara sadece okulda eğitim verilebilir. Bu dayanaklar "çocukluk" olarak adlandırılan özel bir dönemin olduğu sanısından kaynaklanır. Tarihsel sürece bir göz atıldığında bebeklik, ergenlik ya da gençlikten ayrı bir "çocukluk" dönemi karşımıza çıkmaz. Bu, sanayi toplumuyla ortaya çıkan bir kavramdır. İşçilerin çocukları, köylülerin çocukları, asilzadelerin çocukları babaları gibi giyinir, babalarının oynadıklarını oynarlardı. Sanayi kentlerinin dışında yaşayanlar için "çocukluk" diye bir şey yoktur. And Dağlarında çocuklar boy vermeye başladıklarında toprağı çapalamaktan sürü beklemeye birçok görevi yapmak zorundadırlar. Çocukluklarını yaşamalarını izin verilen pek çokları için ise bu bir yükür, çocukluk rolü oynarken hiç de mutlu değildirler. Çünkü çocukluk boyunca büyümek, kendinin farkındalık ile toplum tarafından atanmış bir rol arasındaki insanlık dışı çekişme sürecinden geçerken okula gitmek demektir.

² Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, (Çev. Ahmet Kot), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s. 8.

³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 9.

Eğer yaşa özgü ve zorunlu öğrenim kurumları olmasa “çocukluk” ortadan kalacaktır. Okulların yok oluşuyla birlikte çocuklarla gençlerin lehine; bebeklerin, yetişkinlerin ve yaşlıların aleyhine işleyen eğitsel ayırt gözetimi son bulacaktır. Böylece eğitsel kaynakları insanların en hızlı öğrenme gizilini taşıdıkları ilk dört yıl ile öğrenme güdüsünün zirve yaptığı yetişkinlik yıllarını dışlayan bir dönem tahsis etmenin saçma olduğu anlaşılacaktır. Ama kurumsal bilgelik çocukların okula ihtiyacı olduğunu ve çocukların okulda öğrendiğini söyler.⁴ Illich’e göre eğitimin “çocukluk” sürecine hapsolmesi doğru değildir. O, yaşam boyu eğitimden yanadır. Bilgi, beceri ve yetkinlikleri geliştirmeyi okulla sınırlamaya karşı çıkarak yaşamın bütününe yayılmasını ister. İnsanın hayatının her sürecinde eğitimin olması Illich’in kırmızı çizgisidir.

Illich, insanların kendilerine gerekli olan bilgi ve becerilerin çoğunu elde etmenin tek yolunun okul olduğu yanılığını taşıdıklarını belirtmektedir. O, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin sadece okulda gerçekleşebileceği düşüncesine katılmaz. Çünkü bu durum okulların değerleri kurumsallaşmasına sebep olan bir araç olduğu anlamındadır. “Öğrenmenin çoğu kendiliğinden, tesadüfen gerçekleşir ki kasıtlı öğrenmenin de çoğu programlanmış yönergeler sonucu gerçekleşmez.”⁵ diyen Illich’e göre aslında insanlar birçok bilgiyi okul dışında edindiklerinin farkında değildirler. Çocuklara bakılırsa öğrendiklerinin çoğunu okuldan değil, ailesinden, mahallesinden, arkadaş çevresinden, televizyondan, medyadan öğrenirler.

Herkes nasıl yaşanacağını okulun dışında öğrenir Konuşmayı, düşünmeyi, sevmeyi, hissetmeyi, oynamayı, küfretmeyi, politikayı ve çalışmayı herhangi bir öğretmen araya girmeden öğreniriz. Gece gündüz öğretmenlerin gözetiminde olan çocuklar dahi bu kuralın bir istisnası değildir. Yetimler, aptallar ve öğretmenlerin çocukları öğrendiklerinin çoğunu kendileri için planlanan eğitim süreci dışında öğreniyorlar.⁶

Nedense insanlar kendilerini öğrenimin sadece okullarda uzmanlar eşliğinde gerçekleşebileceğine şartlandırır. Okullar da öğrenmeyi eğitim olarak yeniden tanımlayıp, bu radikal tekeli öğrenme alanına yaymaya çalışmıştır. İnsanlar öğretmenin gerçeklik tanımını kabullendikleri ölçüde, okul dışında öğrenenler eğitimsiz olarak damgalanmaktadır. Oysa normal çocuklar ilk dillerini kendiliğinden öğrenirler, ikinci bir dili iyi öğrenen insanlar bunu programlanmış bir eğitimle değil, yaşam koşullarına bağlı olarak öğrenirler.

⁴ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 16(2), 2019, s. 52-53; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 34.

⁵ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 19.

⁶ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 37.

Illich, David Cayley ile söyleşisinde kendi çocukluğuna dair bahsettiklerinde okul dışında öğrenim görülebileceğine dikkatleri çeker.

Pek de eğitim görmeden yetiştirildim ben. Altı yaşına geldiğimde, normal dillerim Fransızca, İtalyanca ve Almanca iken, annem beni Viyana'da bir okula göndermeyi istedi; ki bu okul, çocuklara sınav uygulamaya çoktan başlamış iyi bir okuldu. Oradakiler beni "geri" buldular. Bu benim için harika bir fırsattı çünkü bu sayede iki yıl boyunca büyükannemin kütüphanesinde bulunup onun romanlarını okuyabildim ve yedi yaşındaki bir çocuğun ilgisini çekebilecek hemen her şeye sözlüklerden bakabildim.⁷

Illich için kurumsallaşan eğitim, insanın kendi çabasıyla bilgiyi elde etmesine ve yetkinlik kazanmasına mani olur, öğrenme kapasitesi, bilgi ve beceri düzeyinin gelişmesini engeller. Buna rağmen okul olmadan eğitim olmaz algısı yaratılarak okulun eğitim için meşruluğu sağlanır. Ama bir gerçektir ki dünyadaki insanların yarısı asla okula gitmemektedir. Ancak bu insanların öğretmenlerin öğrettikleri bilgileri, son derece etkili bir şekilde, okulda öğrenebileceklerinden daha fazla öğrenebilmektedir. Bu yüzden öğrenmenin çoğunun bir öğretim sonucu gerçekleşmesi büyük bir illüzyonu bünyesinde barındırır. Illich, öğretimin bazı spesifik alanlardaki öğrenmelere olan katkısını inkar etmese de insanların sahip olduğu bilgilerin önemli bir kısmını okul dışında geçirdiği zamanlarda elde ettiğini düşüncesini kabul eder. Çünkü bu yanılgılar öğrenenin sınırlı ve uzmanlar tarafından belirlenmiş bilgiye erişmesi, potansiyellerini açığa çıkaramaması anlamı taşıyacağından insanın gelişimi açısından sıkıntılar içermektedir.⁸

Illich okulları onlara ayrılan eğitim ödeneklerinin çoğunu yiyip bitirmekle, parayı, emeği ve zamanı boşa harcamakla suçlamaktadır.⁹ Özellikle ABD'de devlet bütçesinden eğitim için çok fazla para harcanmaktadır. Kişi başına düşen eğitim maliyeti, tıbbi tedavi maliyetini geçmiş durumdadır. Keza savunma için de durum aynıdır. Savunma için seksen milyar dolar harcayan ABD'de okul maliyeti 107 milyar dolara ulaşmıştır.¹⁰

Okul öğrenimi konusundaki çözümlememiz, eğitimdeki seri üretimi her biri bir hizmet malı üreten, her biri bir kamu hizmeti olarak örgütlenmiş ve her biri kendi ürününü temel bir ihtiyaç olarak

⁷ David Cayley, *Ivan Illich İle Söyleşiler*, (Çev. Berk İlke Dünder), Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 71.

⁸ Ceyhan Ozan, "Batı Düşünürlerinin Eğitim Düşünceleri ve Eleştirel Pedagoji", *Eğitim Felsefesi* içinde, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 135; Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s. 74; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 19.

⁹ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 224.

¹⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 15.

tanımlayan diğer endüstri girişimlerinin bir örneği olarak görmeye götürdü bizi.¹¹

Okul, ticari bir merkez haline getirilmiştir. Eğitim denen mal ile okul denen kurum birbirini gerekli kılmıştır.¹² İnsanlarda eğitim açlığı yaratılarak okul süresi uzatılır ve eğitim maliyetleri arttırılır. Kişiler sistemin içine çekilir, insanlarda ömür biter okul bitmez algısı oluşturulur.¹³ Illich, yalnız eğitimin değil, toplumda maddi olmayan ihtiyaçların tümünün okullaştığını söyler. Toplumda zengin de fakir de kurumsal hizmete bağımlı olmuştur. İnsanın kendine doktorluk etmesi sorumsuzluk, kendini eğitmesi ise güvenilmez kabul edilmiştir. Böylece toplumda maddi olmayan ihtiyaçların tümü “meta” haline getirilmektedir. Hizmet anlayışı da okulda bir “değer” haline gelmektedir.¹⁴ İşte Illich maddi çıkar için oluşturulmuş bir kurum olarak gördüğü okulu insanın manevi ihtiyaçlarından biri olan eğitimi maddileşmesine ve bir sektör haline dönüşmesine karşı çıkar.¹⁵ Illich düşüncesini desteklemek için 1965-1968 yılları arasında ABD’deki yaklaşık altı milyon çocuğun dezavantajlarını telafi etmek amacıyla hazırlanan “Title One” programına üç milyar doların üzerinde harcama yapılmasına rağmen dezavantajlı çocukların öğrenmesinde önemli bir katkı sağlanamamasını örnek olarak göstermektedir.¹⁶ Okulların eğitime ayrılan kaynakların çoğunu kuruttuğuna işaret eden Illich bunu önlemek adına eğitim pasaportu veya eğitim-kredi kartı uygulamasının hayata geçirilmesinden söz eder.

Şimdi eğitim kredileri, herhangi bir beceri kazandıran merkezde tüm insanlara limitli olarak verilmelidir; sadece fakirlere değil. Bu eğitim kredisini bir çeşit eğitim pasaportu veya her bireye doğumdan sonra sağlanan eğitim-kredi kartı şeklinde hayal ediyorum. (...) Bu şekilde bir kredi sistemi, insanların çoğuna en çok aranan becerileri kendilerine uygun şartlarda, daha iyi, daha hızlı, daha ucuz ve okulun meydana getirdiği pek çok etkiden kurtularak edinmesini sağlar.¹⁷

Beceri edinmenin gerekliliğine vurgulayan Illich okulların müfredata dayalı olması hasebiyle beceri öğretiminde yetersiz olduğunu söylemektedir. Illich’e göre belli bir beceriyi icra eden kişi onu öğretebilir. Fakat böylesi bir

¹¹ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s. 9.

¹² Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s. 34.

¹³ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s. 225.

¹⁴ Asiye Toker Gökçe, “Eğitimde Radikal Düşünürler ve Görüşleri”, *Eğitim Felsefesi* içinde, Lisans Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 140.

¹⁵ Nurcan Varlıkgörücü & Mehmet Şahin, *Radikal Felsefe, Eleştirel Pedagoji ve Okulsuz Toplum*, Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi, 7(3), 2018, s. 78.

¹⁶ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 11.

¹⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 21.

beceri öğretimi bir yandan öğretme ehliyetini tekeline almış öğretmenler öte yandan ticari gelirlerini korumak isteyen sendikalar tarafından engellenir. Hâlbuki sanat ve ticaret öğretmenlerinin çoğu, en iyi zanaatkâr ve esnaftan daha az yetenekli, daha az yaratıcı ve iletişim becerileri bakımından daha zayıftır. Lisedeki İspanyolca ya da Fransızca öğretmenleri öğrettikleri dili doğru düzgün konuşmamaktadır. Asıl çarpıcı örnek, okulu terk etmiş, ana dili İspanyolca olan Harlem'den gençlerin bir haftalık yönlendirmeye İspanyolca öğrenmek isteyen birçok New Yorklu öğretmen, din görevlisi, sosyal hizmet uzmanı ve bakana altı ay gibi kısa bir sürede iletişim kurabilecek seviyede İspanyolca öğretileridir. Hiçbir okul böyle bir başarıyı sağlayamazdı. Bu, baskıcı olmayan bir müfredat çerçevesinde öğrenmeye motive olmuş öğrenenlerle onlara uygun öğretmenlerin bir araya gelmesinin başarısıdır. Illich, öğrenimin sadece beceriden ibaret olmadığını başka öğrenim türlerine de eşit ağırlık verilmesi gerektiğinin farkındadır. Okul, beceriyle eğitimi ayıramadığı için her ikisinde de başarısızdır. Çoğu okulda, bir beceriyi geliştirmeyi amaçlayan bir program, hemen her zaman başka alakasız göreve zincirlenir. Tarih dersini alabilmek ileri matematiğe, oyun alanlarını kullanma hakkı ise derse devamlılığa bağlıdır.¹⁸

Öğrenimin okullar sayesinde bir uzman etkinliği haline dönüşmesi aynı zamanda öğretmen-öğrenci ilişkisine kurumsal bir boyut kazandırmıştır. Eğer öğrenme okulda uzmanlar tarafından gerçekleştiriliyorsa öğrenci onun otoritesini sorgulayamaz. Öğretmen, okuldaki işleyişin ve düzenin sağlayıcısıdır. Her şey onun denetimindedir. Onun tasdik etmediği hiçbir şeyin hükmü yoktur, otoritesi sorgulanamaz. Öğrenciler bunu bilir; o da öğrenciler için en iyi olanı bilir. Onların neyi öğreneceklerine neyi öğrenemeyeceklerine öğretmen karar verir. Buna ilaveten mevcut okul sistemi öğretmenin rolünü bir eğitimci olmaktan öteye taşımaktadır. Öğretmen gözlemcidir, çocukları yönlendirir, kurallara uymalarını telkin eder. Ahlakçıdır, çocuğa neyin iyi neyin kötü olduğunu söyler. Terapisttir, onun kişisel hayatına nüfuz eder. Tüm bunlar öğretmenin otoritesini arttırırken özgür bir eğitimin önünde engeldir. Hâlbuki öğrenciler neyi öğrenecekleri ve benimseyecekleri noktasında özgür bırakılmalıdır. Herkesin öğrenim hakkı, başkalarının yeteneklerini geliştirmeye yardım yükümlülüğünü üstleneceği umuduyla güvenceye alınmalıdır. Başkalarını öğretmek riskini göze alan ya da kendini bir öğretmenin etki alanına teslim eden herkes sonuçlarının sorumluluğunu üstlenmelidir.¹⁹ Ama okul, insanları gelişip yetişmelerinin sorumluluğunu üstlenmelerinden

¹⁸ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, s. 50-51; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 21-24.

¹⁹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplumdan Sonrası*, (Çev. E. Mine Tan), Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 21(1), 2019, s. 292-295; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 39.

uzaklaştırır. Bu durum insanı hasta ettikçe hasta eder. Onları ruhsal bir intihara sevk eder. Bu açıdan okul, tımarhaneden de öte bir yerdedir.²⁰

Illich, tarafsız ve toplumsal eşitliği tesis eden bir kurum olarak görülen okulların insanlar arasında eşitsizliği daha da derinleştirdiğini ve meşru hale getirdiğini düşünmektedir. Çünkü eğitim ve öğretimin verildiği okullardan ancak bunu almaya gücü yetenler faydalanabilir. Bu sürece katılabilmek için sosyal, ekonomik, kültürel olarak belli bir engel içinde olmamak gerekir. Bu nedenle okullar imtiyaz sahiplerinin lehine çalışan kurumlardır. Mesela zengin ve fakir çocuklar arasındaki eşitsizliklerden hareket edilerek “Eğitimdeki Fırsat Eşitliği Kurumu” ve diğer benzeri kurumlarla yoksullar için daha fazla eğitim imkânı sağlamak amacıyla şanslar mümkün olduğunca eşit hale getirilmeye çalışılsa da aslında okul, ayrıcalıkları koruyan ve geliştiren bir kurum olarak karşımızda durmaktadır. Tıpkı otobanlar gibi başvuran herkese eşit derecede açık olarak görünse de okullar sadece kendi yeteneklerini tutarlı bir şekilde kanıtlayanlara açıktır.²¹ Illich 1960’larda Porto Riko Katolik Üniversitesi’nin rektörü iken bunu gözlemlemiştir. O yıllarda Latin Amerika’nın az gelişmiş ülkelerinin eğitime harcadıkları para miktarına rağmen, yoksulların bu harcamalardan tam olarak yararlanamadıklarını fark etmiştir. Bunun anlamı şudur: Halkın eğitime harcanan paranın tam bir karşılığını alması için ilk aşamalardan üniversitelere kadar tüm eğitim sürecinden geçmesi gerekir.²²

Açıkça görülüyor olmalıdır ki eşit standarttaki okullara gitseler bile fakir bir çocuğun zengin bir çocuğa yetişmesi mümkün değildir. Aynı yaşta denk okullara gitmeye başlasalar dahi fakir çocuklar, orta sınıf çocukların erişebileceği birçok eğitim faaliyetlerinden mahrum kalır. Bu avantajlar, evdeki sohbetlerden ve kitaplardan tatil seyahatlerine, kendi bakış şekline hem okul içinde hem de okul dışında katılabileceği etkinliklere kadar uzanır. Bu yüzden fakir çocuklar, ilerleme veya öğrenme için okula bağlı olduğu sürece genellikle geride kalırlar.²³

Yoksullardan, okulların onlara ilerleme fırsatı sağlayacağına inanmaları istenir. Okula gitmedikleri için yoksul olduklarına ikna ettirilir. Ama zenginler her zaman için yoksullardan daha uzun süre okul eğitimi görürler. Bu, okul eğitimini sadece kurulu toplumsal farklılıkların yeni bir ölçüm aracı haline

²⁰ Veysel Sönmez, *Eğitim Felsefesi*, s. 225-226.

²¹ Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich’in Eğitim Anlayışı Üzerine*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 153; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 93.

²² Joel Spring, *Özgür Eğitim*, (Çev. Aysen Ekmekçi), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s. 23.

²³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 13.

dönüştürür. Yoksullar, okul standartlarının doğruluğuna inandıkları için okul, toplumsal bölünmenin daha güçlü bir aracı olur.²⁴

Herkese eşit eğitim fırsatı sağlamak gerçekten istenen bir şeydir. Illich buna itiraz etmez. O, bunun için zorunlu okullaşma yoluna gitmeye karşıdır. Onun için okul modernize edilmiş proletaryanın dünya dinidir, yoksullara beyhude kurtuluş yolları sunar. Bunu, diploma verme kisvesi altında yapar. İnsanlar beceri kazanımı için değil, sınıfı geçip bir üst sınıfa başarıyla başlayabilme ve sonunda bir diplomaya sahip olmak için yıllarca dönemlerden geçer. Bir diplomaya sahip olmak amacıyla alınan bir eğitimde kişinin kendisini ne kadar geliştirdiği de şüphelidir. Bu diplomaya özellikle fakir insanların çocukları arasında rağbet vardır. Diploma sayesinde kendilerine bir iş imkânı yaratmaya çalışırlar.

Yoksul ülkelerde halkın çoğunluğu zaten kıt olan çağdaş üretim ve tüketim araçlarından yoksundurlar ama okulun kapısından ekonomiye bir giriş yolu bulma umudunu taşırlar. Özgürlükçü bir kurum görünümündeki zorunlu okullaşma ise iyi eğitim görmüş kişilerin geriden gelen bilgi tüketicisine aşağı kategoriden bir öğrenim belgesine sahip olma utancını aşılmasına yol açar.²⁵

639

Diploma almaya dayalı okul sistemi toplumu diplomalı ve diplomasızlar olarak ayırarak sınıflı toplumu besler ve toplumsal kutuplaşmayı alevlendirir. Kutuplaşma sadece ulusal düzeyde kalmaz, uluslararası arenaya taşınır. Birtakım istatistiklerle toplumlar bir sıralamaya tabi edilir ve bir hiyerarşi oluşturulur. Hiyerarşinin üst basamaklarında olan toplumlar gelişmiş olarak nitelendirilirken alt basamaklarda bulunan toplumların kendilerini geliştirmesi gerektiği belirtilir. Bu, dünya uluslarının uluslararası bir kast sistemine göre derecelendirmedi. Maalesef okullaştırılmış bir dünyada mutluluğa giden yol indekslerden geçmektedir. Bu yüzden Illich için okullar otoriteye bağlı insanlar yetiştirir, insanlar arasında eşitsizlik doğurur ve diploma vermenin ötesinde bir işe yaramaz. Hatta daha da ileriye giden Illich okullardaki artışın sonuçlarını silah sayısındaki artış kadar yıkıcı olduğunu söylemekten çekinmez.²⁶

Illich için okul ideoloji üretir ve öğrencileri ideolojisine uygun kalıba sokar. Bunu müfredatı kullanarak yapar. Başarma ve ilerleme düşüncesine dayanarak ideolojiyi öğrencilere benimsetir. Bu nedenle Illich, eğitim ve öğretim sürecinde derslerin, konuların, hedef ve davranışların bir plana ve programa bağlanması anlamına gelen müfredatın işlevini sorgular. Bir meta

²⁴ Joel Spring, *Özgür Eğitim*, s. 23.

²⁵ Ivan Illich, *Okulsuz Toplumdan Sonrası*, s. 285.

²⁶ Abdullah Durakoğlu & İpek Beyza Altıparmak, "Eleştirel Pedagoji", *Eğitim Felsefesi* içinde, Pegem Akademi Yayıncılık, Ankara, 2019, s. 184; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 16-18.

olduğunu iddia ettiği müfredat, üretim sonucu elde edilen ürünler gibidir. Nasıl ki ticari mallar satışa sunuluyorsa okulda da müfredat satılır. Müfredat sayesinde öğrenciler okulda bir tüketici ve müşteri gibi algılanır. Tüketici öğrencilere arzu ve isteklerini pazarlanabilir değerlere boyun eğdirmeleri öğretilir. Öğrenciler buna uymadıkları takdirde kendilerini suçlu hisseder. Buna karşı Illich, güdüldüğünü hisseden bir öğrencinin muhakkak ki okula karşı direneceğini düşünür.²⁷ Çünkü müfredat onun hayallerini çalar, avuçlarına sınırlandırılmış bir dünya bırakır ve onu kontrol altına alır. Müfredatla denetlenmiş bilgiler belli bir plan izlenerek öğrencilere takdim edilir. Illich, müfredatın başaramadığını yaptığını söylediği gizli müfredatı daha çok tehlikeli görür. Öğrencinin sadece okul yaşantısını değil, tüm yaşantısına dokunur. Öğrencileri toplum nasıl istiyorsa o biçimde yetiştirir. Onda egemen kültürün tanımladığı şeyleri kazandırma esastır. Eğitimin özgürlükçü amaçlarını engeller. Denetleme esasına dayanır. Bu şekilde okul eğitsel amaçlarını yitirir ve George Orwell'in *Big Brother*²⁸ fikrinin ortaya çıkması kaçınılmaz olur.²⁹ Karşımıza düşünemeyen, sorgulamayan, itaatkâr bir öğrenci profili çıkar. Bunun sorumlusu okuldur. Illich, okulların baskı ve dayatmayla öğrencilerin hayal güçlerinin sınırlarının daraltılmasından ve yaratıcılıklarının öldürülmesinden şikâyetçidir. Çünkü öğrencilerin hayal güçleri müfredatın sunduğu eğitimle şekillendirilmekte ve her çeşit kurumsal planlamaya karşı şartlandırılmaktadırlar. Artık hayallerini gerçekleştiremezler. Onlara umutlarıyla beklentilerini değiştirmeleri öğretildiğinden dolayı aldatılmaktadırlar. Eğitim yüzünden insanlar kendilerine ait olanı yapmayı ya da kendileri olmayı öğrenmemişlerdir. Fakat Illich insanların hayal güçlerinin ve yaratıcılıklarının ellerinden alınmasını istemese de okul, insanın hayallerini hatta kendisini bile her şeyin ölçüldüğü bir dünyanın içerisinde tutsak eder. Bir mevki elde etmek isteyen insanlar yaşantılarının ellerinden akıp gitmesine seslerini çıkarmazlar. Okul, çocukları önceden hazırlanan müfredatın içine gömer ve uluslararası bir skala üzerinden sonuçları değerlendirir. Kişiyi kendi gelişmesini değerlendirebilmek için başkalarının standartlarına boyun eğere hale getirir. Bir zaman sonra da kişi bunu kendine tatbik etmeye başlar. Ama bireysel gelişme ölçülebilir bir meta değildir. Ne herhangi bir baskıya ne de bir başka kişinin başarısıyla karşılaştırılabilen disiplin altındaki muhalifler arasında gelişebilir. Böylesi bir öğretimde kişi diğerlerine ancak gıpta eder.³⁰

Okul, yaşama karşı öğrencileri yabancılaştırdığı için Illich'in hedefindedir. İnsan öğrenmeye meyilli olduğu için birçok şeyi farkında

²⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 50-51.

²⁸ George Orwell'in "1984" romanındaki kurgusal karakterdir. Halk üzerinde büyük baskı kuran diktatördür.

²⁹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplumdan Sonrası*, s. 288.

³⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 49-50.

olmadan kolayca öğrenmektedir. Ama öğrenme kaynaklarına rastgele ulaşabildiklerinde, insanların, başkaları tarafından kendilerine öğretildiği zaman olduğundan daha çok şey öğreneceği düşüncesine profesyonel öğretmenler gülüp geçerler.³¹ Okullar insanları kendi başlarına öğrenemeyeceklerine inandırır ve öğrenme güdülerini köreltirler. Okullu toplumda yetişen bir çocuk her şeye gücünün yetmeyeceği duygusuyla büyümekte, öğretmene bağımlı olduğunu hissetmektedir. Kendi değerlendirmelerine güvenmez, öğretmenin değerlendirmelerini beğenirse de kabul eder ve ne yaparsa yapsın gerçeği değiştiremeyeceği düşüncesine mahkûmdur. Bu durum, okullu toplumdaki çocukların özgüvenlerini ortadan kaldırarak onları bağımsız özneler hâline gelmekten alıkoymaktadır. Yabancı haline getirildiği bir toplumda yaşama nasıl katlanacağı onun için bir kaosa dönüşür.³²

Okul öğretilmeye ihtiyaç duymayı öğreterek, yaşamın yabancılaştırıcı kuramlarına hazırlık yapmaktadır. Bu ders bir kez öğretildiğinde insanlar bağımsızlaşmaya doğru gelişim dürtüsünü kaybederler. Bu insanlar artık benzer konulara karşı ilgi duymazlar ve kurumsal tanımlamayla öncede saptanmadığından yaşamın sunduğu sürprizlere kendilerini kapatırlar.³³

641

Asıl görevi öğretmek olan okullar bu görevini gerçekleştirmediği gibi insanların aktivitede bulunma dürtülerini baskı altına alarak onları yabancılaşma sürecine sürüklemektedir.³⁴ Okul, kişisel yeteneklerin özgürce gelişmesi önünde bir engel teşkil ederek kişiyi kendine yabancılaştırır. Kişinin kendisi olması ve hayallerini gerçekleştirilmesi önünde durur. Çünkü kişiye kendi eğitimi için neyin gerekli olduğu neyin gerekli olmadığı üzerine söz hakkı vermez. Ayrıca, okula devamın mecbur olması kişiyi gündelik yaşamdan koparmakta, onu daha yabancı, büyüsel ve son derece ciddi (zorlu) bir ortamın içine atmaktadır.³⁵

Illich, okullara baktığında Ortaçağ'ın kiliselerini ve onların uygulamalarını hatırlar. Okullar geçmişteki etkili kiliselerinin yerini alarak onların işlevini sürdürmektedir. Bu işlev; toplumsal mitin korunması, bu mitin çelişkilerinin kurumsallaştırılması, mitle gerçeklik arasındaki aykırılıkları üretip gizleyen geleneğin yerine getirilmesidir. Bu mitin aslı nedir? Bir değere sahip her öğrenim okula devam sonucunda kazanılır. Öğrenimin değeri girdi

³¹ Ivan Illich, *Şenlikli Toplum*, s. 90.

³² C. Abdullah Günay, *Okulsuz Toplum*, Akademik MATBUAT Dergisi, 3(2), 2019, s. 97; Ivan Illich, *Okulsuz Toplumdan Sonrası*, s. 289.

³³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 57.

³⁴ Abdullah Durakoğlu & İpek Beyza Altıparmak, *Eleştirel Pedagoji*, s. 183.

³⁵ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 40.

miktarına paralel olarak artar. Bu değer notlar ve sertifikalarla belgelenecek ölçülür.³⁶

Okul çürümekte olan kültürümüzün Dünya Kilisesi olmaya mükemmel bir aday olarak gözükmektedir. Hiçbir kurum okulun katılımcılarını günümüz dünyasındaki sosyal prensipler ve toplumsal gerçekler arasındaki derin uçurumdan daha iyi koruyamamaktadır. Okul, seküler, bilimsel ve ölümü inkâr edici olarak modern ruh halinin bir parçasını yansıtmaktadır.³⁷

Uzmanların keşişlerin yerine geçmesi ve okulun seküler bir kilise olmasıyla bilgi kutsal bir niteliğe kavuşmuştur.³⁸ Okullar yaşamdaki her şeyde bir gizlilik olduğu kanısı üzerine tasarlanmaktadır. Yaşamın niteliği bu gizliliği bilmeye bağlıdır. Bu gizlilikler ancak düzenli bir şekilde birbiri peşi sıra takip edilerek bilinebilir. Onları sadece ve sadece okullarda öğretmenler ortaya koyabilir.³⁹ Oluşturulan bu inançla öğrencinin her şeye gücünün yetmediği ve öğretmene bağlı olması gerektiği sağlanmaya çalışılır.⁴⁰ Zaten insan bir kez okula gereksinimi olduğunu kabul ederse diğer kurumların egemenliğine rahatça girer. Programlı öğretimle taze beyinlerin hayal gücünün biçimlendirilmesi her türden kurumsal planlamaya koşullandırılması anlamına gelir, bu şekilde sorumluluğu insanın kendisinden alarak kurumlara aktarılması toplumsal gerilemenin en önemli nedeni olur.⁴¹

Illich, okulun sorgulamaya mani olması, özgür düşünmeyi engellemesi, eğitimi ve değerleri kurumsallaştırması, öğrencileri yönlendirmesi, öğrencilerin yeteneklerini pasifize ederek onları sınırlandırması ve öğrenmeyi kısıtlamasına çözüm olarak okulsuzlaşmayı önerir.⁴² Okulsuzlaşmayı bilgi ve deneyimin kurumsallaştırılarak pazarlanmasına ve baskı aracı haline gelmesine alternatif olarak ortaya koyar. Okulsuzlaşma, bireyin kendi deneyimine ve yeteneklerine garantörlük yapacak herhangi bir otoritenin olmaması demektir.⁴³ Okulun eğitim sürecinde bireyi tamamen uzmanların, kurumların denetimine ve otoritesine teslim ettiğini söyleyen Illich için tek çözüm okulların ne var ne de

³⁶ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, s. 54-55.

³⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 53.

³⁸ David. A. Gabbard, *Ivan Illich, Postmodernism and Eco-Crisis: Reintroducing a Wild Discourse*, *Educational Theory*, 44(2), 1994, s. 3'den aktaran Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*, Anı Yayıncılık, Ankara, 2013, s. 159.

³⁹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 89.

⁴⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 55.

⁴¹ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, s. 55.

⁴² Dönüş Sarıtaş, *Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri ve Alternatif Çözümler: Ivan Illich*, Cinius Yayınları, İstanbul, 2018, s. 112.

⁴³ Adem Yıldırım, *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*, s.172.

gerektiği bir toplumun yaratılmasında yattığı görüşüdür. Bu, becerilerin aktarılacağı kurumların sona ermesi değil, insanları bir şeye dönüştürmek, onları manipüle etmek için tasarlanmış, müfredatlı kurumların sona ermesidir. Böyle bir toplumda bilgi ve öğrenme gerçek yaşam süreçlerine ve kişisel yararlılığa bağlı olacaktır. Bilgi ve öğrenme özel bir kurumun görevi olmayacaktır.⁴⁴ Illich'in okulsuz toplumu herkesin eğitiminin herkes tarafından eğitimle sağlanabileceği varsayımına dayalı ve rastgele ya da biçimselleşmemiş eğitim konusunda yeni bir yaklaşım geliştirme iddiasındadır.⁴⁵ Illich okulsuz toplum derken okulların kapısına kilit vurmaya kastetmemektedir. Onun amacı kurumsallaşmış okul sistemine balta vurmaktır ve okulun toplum üzerindeki güç ve otoritesini yıkmaktır. Toplumu okulsuzlaştırarak bir karabasan gibi insanların üzerine çöken okulun etkilerinden onları kurtarmayı düşünür. Çünkü insanın ne olmasını, nasıl yaşamasını ve eylemesini belirleyen okul insanı kıpırdıyamaz hale getirmektedir. Zaten Illich, okulu bir iktidar fahişesi olarak görür. En büyük iktidarın, okulun, kişinin kendi kimlik kavramı üzerindeki etkisi olduğuna inanır; yani eğitim kişilere kendi kişisel yeteneklerini ve karakter özelliklerini öğretir, insanlar kendilerini aptal ya da zeki, değerli ya da başarısız olarak düşünmeyi öğrenirler. Uygun bir kimlik kavramının, kabul edilmeye ve toplumsal bağlamda işlev görme yeteneğine dayandığı varsayılınca okulun psikolojik gücü açıkça ortaya çıkar.⁴⁶

Illich, iki yüz yıl önce ABD'nin kilisenin tekeli yok ettiği gibi önyargı ve ayrımcılığı yasal yollarla birleştiren bir kurum olan okulu kaldırmayı teklif eder. ABD Anayasası'ndaki yasaya karşılık modern hümanist bir toplumun haklar taslağının ilk maddesini şu şekilde belirler ki eğitim zorunlu bir ritüel olmaktan kurtulsun: "Devlet, eğitim kurumuyla ilgili hiçbir yasa yapmaz."⁴⁷

Okula Karşı Alternatif Ne Olabilir?

Tüm bu eleştiriler okulların da okula gidenlerin de bir bunalım içinde olduğunu göstermektedir. Okullar meşru eğitim konusundaki tartışmasız üstünlüklerini yitirmiştir. Illich'i ilgilendiren asıl sorun öğrenime yaklaşım biçiminin nasıl olacağıdır. Öğrenim bir meta olarak görülmeye devam mı edilecek? Yoksa öğrencinin bağımsızlığı düşünülerek öğrenimin onun ne öğreneceğine karar verme inisiyatifinin kendisine ait olduğu ve bir başkasına yararlı olduğu için değil, kendisi hoşlandığı için öğrenme hakkını korumaya yönelik mi olacak? Illich tercihin giderek daha etkin bir topluma uygun daha etkin bir eğitim ile eğitimin belli bir kurumun işi olmaktan çıktığı yeni bir

⁴⁴ Joel Spring, *Özgür Eğitim*, s. 40.

⁴⁵ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, s. 52

⁴⁶ Joel Spring, *Özgür Eğitim*, s. 24.

⁴⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 17-18.

toplum arasında yapılmak zorunda olduğunu söyler.⁴⁸ Doğru olanın yeni bir eğitim sistemi kurgulamak olduğunu zaten böylesi eleştirilerin insanları ister istemez farklı bir öğrenme türüne sahip olup olmadığını sormaya ittiğini düşünmektedir.⁴⁹ “İhtiyaç duyduğumuz yapılar, her insanın öğrenmek ve diğerlerinin öğrenmesine yardımcı olmak suretiyle kendisini tanımlamasını mümkün kılacak olanlardır.”⁵⁰ düşüncesinden hareketle Illich okula karşı en radikal alternatif olarak her insana mevcut amaçlarını, aynı amacın motive ettiği başkalarıyla paylaşma fırsatı veren bir ağ veya hizmet düzenlemesinden bahsetmektedir.⁵¹ Okul sistemine karşı öğrenim ağlarını önermektedir. Öğrenim ağları, zorunluluk esasına dayanmayan tamamen gönüllü olarak aynı ortak ilgiye sahip insanların bir araya gelerek birlikte öğrenme çalışmalarını ifade etmektedir.⁵² Illich, bu yeni sistem için “İhtiyaç duyulan şey halka açık, eğitim ve öğrenim için eşit fırsat sağlamak üzere tasarlanmış öğrenim ağlarıdır (network).” diyerek bu yepyeni sistemi müjdelemektedir.⁵³ Çünkü eğitim okullar aracılığıyla yaygınlaştırılmaz. Ne öğreticilerin öğrencilerine karşı yeni tutumlar geliştirmeleri ne de eğitsel araç-gereçlerle eğitimcilerin sorumluluğunu öğrencinin tüm yaşamını kuşatacak kadar genişletmek gibi önlemlerle eğitim gerçekleştirilemez. Bu tür çözümler yerine, herkesin yaşamının her anını bir öğrenme, paylaşma ve anlayış deneyimine dönüştürmesini sağlayacak öğrenim ağları kurulmalıdır.⁵⁴

Illich’in sözünü ettiği eğitim sisteminde onun şiddetle karşı çıktığı uyulması gereken bir müfredat, mecburi katılım, diploma ya da bir sertifika edinme gibi amaçlara yer yoktur. Bunun aksine Illich için bu eğitim sistemi, bahsi geçen üç tane amacı gerçekleştirmek için çalışırsa ancak iyi ve kaliteli olabilir. Bu amaçlardan ilki, hayatının hangi döneminde olursa olsun bir öğrenim gerçekleştirmek isteyen herkesin gerekli kaynaklardan yararlanmasını sağlamaktır. Onun istediği, kişinin kendi ilgi, istek ve ihtiyaçları doğrultusunda bilgi edinmesi, kendisini geliştirmesidir. İkincisi, bir alanda bilgi sahibi olanlara sayet kendilerinden bir şeyler öğrenmek isteyenler olursa bu bilgilerini paylaşmaları için yetkinin verilmesidir. Bir şeyler bilenlerle onlardan istifade etmek isteyenlerin bir araya getirilmesidir. Üçüncüsü, halkın yeteneklerinin farkında olmaları noktasında bir imkân sağlanarak onlara bir konuyu sunmak isteyenlere gereken fırsatların tanınmasıdır. Bir konuyu kamuoyuna duyurmak isteyenlere girişimlerinin duyulması olanağının verilmesidir. Okullaşmış zihniyetin sadece giriş kartına sahip olanların girebildiği sınıflandırılmış

⁴⁸ Ivan Illich, *Okulsuz Toplumdan Sonrası*, s. 283.

⁴⁹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 85.

⁵⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 83.

⁵¹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 26.

⁵² Kadir Canatan, *Eğitim Felsefesi*, Beyan Yayınları, İstanbul, 2018, s. 83.

⁵³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 90.

⁵⁴ E. Mine Tan, *I. Illich ve Okulsuz Toplum*, s. 45.

piramit şeklindeki eğitim anlayışının aksine amaç öğrenime katılmak isteyenlerin katılımlarını kolaylaştırmaktır. Ayrıca bu eğitim sisteminde çocuk, yetenekler ve değerler için model olarak hizmet gören insanlarca çevrilmiş şeyler dünyasında büyümekte; çevresinde kendisini tartışmaya, rekabete, işbirliğine ve anlamaya zorlayan yaşlılar bulmakta; kendisiyle alakadar olan deneyimli bir yetişkinle karşılaşmakta ve onun eleştirisine muhatap olmaktadır. Bununla birlikte insan ve çevresi arasındaki ilişkiye farklı bir boyut kazandırmakla eğitime de yeni bir boyut kazandırılmış olmaktadır. Gerçek bir öğrenme için gerekli olan kaynaklar uygun şekilde değiştirilmektedir.⁵⁵

Illich, eğitimde her öğrencinin kendine özgü bir yol izlemesinden yanadır. Her öğrenci kendi amaçlarını kendisi tanımlayacak ve bunların gerçekleşmesi için çalışacaktır. Bu süreçte öğrencinin ihtiyaç duyduğu profesyonel tavsiye, yeni bir hedef belirlemek için yardım, karşılaşılan zorluklarla ilgili fikir, olası yöntemler arasında seçimdir. Geçmişle karşılaştırıldığı zaman bu durum, resmi olarak işleyen bir programın niteliklerini yüklenmek anlamına gelmektedir.⁵⁶ Burada karşımıza çıkan problem bir öğrenim ağının nasıl oluşacağı ve işleyişinin nasıl sağlanacağıdır. Bunun başarılabilmesi için Illich dört husus üzerinde düzenleme yapılması gerektiğini belirtir.

645

a) Eğitim amaçları için kaynak hizmeti: Çocukların “plastik” bir çağda dünyaya geldiğini düşünen Illich’e göre çocukların anlayışını engelleyen iki husus vardır. Bunlardan biri nesnelere, diğeri ise çocukların etrafını saran kurumlardır. Endüstriyel tasarım nesnelere çocukların doğalarına aykırı bir dünya yaratarak tehlike oluştururken okullar da çocukların nesnelere anlamlı yapılarının yer aldığı dünyaya ulaşmalarını engellemektedir. İlkel insan için doğa ne kadar gizemli ise çağdaş insan için de çevre insan eliyle bir o kadar gizemli ve anlaşılmasız bir hale dönüştürülmüştür. Eğitim materyalleri okulların denetimine verilmiştir. Profesyonel eğitimciler basit eğitim amaçlarını kendilerine uzmanlık konusu haline getirmişlerdir. Okulsuzlaşma ile bu iki husus tersine çevrilebilir. Genel fiziksel çevre kullanılabilir hale getirilir, öğretim malzemesi olarak kullanılan fiziksel öğrenme kaynaklarına bireyin kendi isteği doğrultusunda oluşan öğrenmeleri için uygun bir şekil verilir. Araç-gereçleri sadece müfredatta yer alan amaçlar doğrultusunda kullanmak onları buldukları genel ortamdaki uzaklaştırmaktan daha kötüdür. Bu, öğrencilerin davranışlarında yozlaştırıcı bir etki oluşturur. Örneğin okulun eğitim araç-gereçleri üzerindeki kontrolü ile materyaller belirlenmiş saatler içinde kullanıma hapsedilir ve öğrenciler okula karşı olan kızgınlıklarını araç-

⁵⁵ Kemal İnal, *Bazı Paradigmalarda Eğitim ve Özgürlük İlişkisi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 25(2), 2019, s. 817; Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 89-90.

⁵⁶ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 114.

gereçlerden çıkarırlar. Buna karşın eğitimin yapılabileceği tüm imkân ve mekânların öğrenim ağlarının hizmetine sunulması gerekir. Mesela demiryolları, itfaiye alanları girilmez bölgeler olarak kabul edilmektedir. Böylesi alanlarda emniyetli bir alan oluşturularak öğrencilere açık hale getirilebilir. Öğrenme hedeflerine okullar ve öğretmenler hâkim olmasaydı öğrenenler için pazar daha renkli hale gelir ve eğitici işlerin tanımı daha da genişler. Malzeme mağazaları, kütüphaneler, laboratuvarlar, oyun salonları buna uygun yerlerdir. Fotoğraf atölyeleri ve ofset basımevleri yerel gazete çıkarma imkânı sunabilir. Bazı mağaza önleri öğrenci merkezleri, kapalı devre televizyon sistemiyle izleme bölümleri oluşturulabilir. Başka bir yere kullanım ve tamir için büro malzemeleri yerleştirilebilir. Klasik müzik, uluslararası folklor, caz çalışmaları gibi etkinlikler kamu alanlarında halka takdim edilebilir. Müzeler ve sergilerin eğitime ve öğretime yönelik işlevleri genişletilebilir. Bir biyoloji mağazasında deniz kabuklarından oluşan koleksiyon sergilenebilir. Bu örnekler daha da arttırılabilir. Böylesi bir uygulamayı gerçekleştirmek için de profesyonel öğretmenlere gerek yoktur. Bekçiler, müze rehberleri ya da kütüphaneciler bu iş için daha niteliklidir.⁵⁷

b) Yetenek değişimleri: Bir yeteneğin aktarımı bu yeteneği bilen bir kişiyle, buna sahip olmayan ve elde etmeyi isteyen kişinin bir araya gelmesidir.⁵⁸ Bunun için bireylerin sahip oldukları yeteneklerin listesinin çıkarılması gerekir. Böylece bu yetenekler içinden bazılarını öğrenmek isteyenler bir model aradıklarında yetenek sahiplerinin adreslerine ulaşmaları kolay olacaktır.⁵⁹ Illich, eğitim dünyasında sahip oldukları yetenekleri ortaya koyacak kişilerin bu yeteneklerini bir sertifikaya sahip olmaksızın öğretebilmelerinin güçlüğünden yakınmaktadır. Onun için yetenek modeli, bir yeteneğe sahip olan ve pratikte onu gösteren kişidir. Aslında yaygın yeteneklerden birini ortaya koyabilen kişi her zaman ihtiyaç duyulan insan kaynağıdır. Potansiyel öğrenci için gerekli bir kaynak niteliğini taşımaktadır. Bu yüzden bir dili konuşma, araba kullanma, açıcılık gibi yeteneklerin öğrenilmesinde formel eğitimden ziyade bir rehberin yardımı önemsenmelidir. Ana dili gibi İspanyolca konuşabilme arzusuyla motive olan öğrencilerin çoğu ana dili İspanyolca olan bir kişiyle yüz yüze etkileşimlerin olduğu bir öğrenme yolunu tercih etmelidir. Çok iyi motive olmuş bir öğrenci, öğrenmek istediği şeyleri nasıl yapması gerektiğini gösterebileceği bir kişiden elde edeceği yardımdan daha fazlasına ihtiyaç duymaz. Fakat eğitimi sadece okullara hapsedmek ve sertifikalı insanların emrine vermek yetenekli insanların sayısını azaltmaktadır. Buna karşın öğrenmeyi, öğretme mesleği dışında tanımlama öğrenildiği takdirde yeteneklerini ortaya koyacak olan insanların sayısı

⁵⁷ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 93-98.

⁵⁸ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 102.

⁵⁹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 92.

çoğalacaktır. Herhangi bir yeteneği öğretme hakkına, konuşma özgürlüğü gibi muamele edilmelidir. Öğretim üzerindeki kısıtlamalar kaldırılmalı ki öğrenme üzerindeki kısıtlamalar da kalksın. 1940'lı yıllarda Latin Amerika'da okul eğitimi almamış radyo tamircilerinin göstermiş olduğu verimi ve başarıyı teknik okulların sergilemekten uzak olduğunu ifade etmesiyle Illich bunu anlatmak istemiştir. Dört yıllık hemşirelik programının hızlı şekilde yaygınlaşmasıyla ABD'deki hemşire sayısının azalmasını belirtmesiyle okulların yetenekli insanların sayısını azalttığına dikkatleri çekmiştir.⁶⁰

c) Benzerlerin eşleşmesi: Illich'te, her bireyi istediği aktiviteye katılmaya ve ilgilendiği alanı açıkça belirlemeye olanak sağlayan bir eğitim ancak ideal bir eğitim olabilirdi. Mevcut eğitim sisteminde okullar, aynı yaşta olanları bir sınıfta toplayarak tüm öğrencilere matematik, yurttaşlık bilgisi, dilbilgisi gibi derslerde aynı yöntem uygulamasına göre eğitim verdikleri için Illich'in eleştirilerine takılır. Bu noktada Illich'in okulsuzlaşma önerisi bir kişinin bir diğer kişiyi herhangi bir toplantıya katılmaya mecbur bırakmasının ortadan kaldırılması manasını taşır. Ama bu, aynı zamanda herhangi bir yaş ya da cinsiyetteki her kişinin, bir başka kişiyi toplantıya çağırma hakkını tanımak manasını içerir. Illich'in istediği, köyde çanın çalmasıyla köy ahalisi kolayca toplanıyorsa ilgi alanı ortak kişilerden bir araya gelmek isteyenler için partner eşleştirme olanaklarının sağlanmasıdır. Benzerlerin eşleşmesi olarak adlandırılan bu durum son derece basit bir uygulamadır. Bilgisayar ortamında kendisini adı ve adresiyle tanımlayan kişi, partner aradığı alanı belirtecek ve ona, aynı alana kayıt yaptırmış kişilerin isim ve adresleri ulaştırılacaktır. Böylece ilgi alanı ortak kişilerce bir ağ oluşturulacaktır. Herkese açık olarak desteklenen bir eşleşme ağı, serbestçe toplanabilme hakkının bir garantisi ve temel yurttaşlık faaliyetlerinin uygulanmasının tek yoludur.⁶¹

Benzerlerin eşleşmesi uygulamasını kısıtlayıcı şehir yaşantısının etkilerine maruz kalmış insanların pek çok potansiyelini ortaya çıkarmaya yardımcı olduğunu belirtir. Çünkü önceden fiziksel bir çevrede birlikte yaşamamış insanların çocukluktan beri birbirini tanıyan insanlara göre paylaşacakları daha çok deneyim vardır. Ayrıca bu yöntem halk arasında güvenin tesis edilmesi için gerekli bir adımdır. Okullu toplumda insanlar kimlere güvenebileceklerini ya da kimlere güvenemeyeceklerini karar verme noktasında eğitimcilerin değerlendirilmelerine bağımlıdır. İnsanlar doktorlara, avukatlara veya psikologlara güvenerek gitmekte; çünkü onlar meslektaşları tarafından özenle yetiştirildikleri için güvenilmeyi hak etmektedirler. Oysa okulsuzlaştırılmış bir toplumda uzman kişilerin eğitim geçmişlerine güvenmenin bir anlamı yoktur. Uzmanlara güven beslemek yerine benzerlerin

⁶⁰ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 102-104.

⁶¹ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 106-109.

eşleştirilmesi uygulamasıyla başvuranların memnun kaldıkları bir uzmanın deneyimli müşteriyle görüşmek, potansiyel bir müşteri için mümkün olmalıdır. Böylesi bir uygulama hastalara kendi doktorlarını, öğrencilere kendi öğretmenlerini seçme imkânının tanınması gibi düşünülebilir.⁶²

d) Serbest eğitimcilerle kaynak hizmeti: Illich, okulların ortadan kalkmasıyla birlikte yeni seçeneklere sahip olan insanların kendilerine bir lider arama yolundaki isteklerinin artacağını ve böylece bağımsız eğitimcilerin mesleğini ortaya çıkaracak koşulların sağlanmış olacağını ileri sürmektedir. Okulsuzlaştırılmış eğitimle başkalarının engellemesinden kurtulan insan, başkalarının yaşam boyu elde ettiği deneyimlerden faydalanmayı öğrenir. Okulsuzlaştırılmış eğitim, insanların engellenmesi bir kenarda dursun eğitim serüvenine katılmak isteyenleri desteklemeye istekli pratik zekâlı insanların varlığını öngörür. Bu insanlar derin bir eğitim ve yönetim anlayışına sahip olmalı, okullardan oldukça farklı ve hatta okullara karşı bir anlayış geliştirmelidir. Mevcut eğitim yöneticileri, öğretmenler ve öğrenciler üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturmak için varken öğrenim ağlarının kurucuları ve yöneticileri öğrenciler, yetenek yöntemleri, eğitim, eğitim liderlikleri ve eğitim nesnelerinin buluşmalarını sağlamak için vardır. Onların görevi eğitim değişimleri oluşturmak, insanların özellikle gençlerin hedeflerine ulaşmalarını kolaylaştırmaktır. Onlar öğrencileri kaynaklara ulaştıracak vasıtaları meydana getirme üzerine yoğunlaşacaklardır. Pedagoglar, öğrencilerin amaçlarına en hızlı şekilde ulaşmalarında yardımcı olacaktır. Öğretmenin nasihatlerinin aksine pedagoğ, profesyonel tavsiyelerde bulunur. Çinli komşusundan Çince konuşmayı öğrenmek isteyen birine çalışmalarındaki gelişmeleri değerlendirmek, gerekli kitap ve uygun yöntemleri belirlemek için yol gösterir. Uçak teknisyeni için çıraklık yapabileceği en uygun yerler bulur. Lider, uygulamada insanların girişimini takip eden ve gelişimci keşfinde çırak olarak yer alan kişidir. Entelektüel liderlik, çalışmalarında diğerleriyle olan işbirliğindeki üstün zihinsel disipline, hayal gücüne ve istekliliğe bağlıdır. Örneğin ABD'deki kölelik karşıtı hareket veya Küba Devrimi ile Harlem'de olanlar arasında bir analogi olduğunu düşünen öğrenciye tarihçi olan eğitimci böyle bir analogideki hataları nasıl değerlendireceğini gösterebilir. Her halükarda öğrencisini okulda bulunmayan eleştirel sanatta ustalık sahibi yapar. Sadece entelektüel disiplinle sınırlı olmayan bu ilişki, sanatta, dinde, dağcılıkta, gümüş işçiliği gibi birçok alanda geçerli olabilir. Bu, paha biçilemez bir ilişkidir, her iki taraf içinde ayrıcalık içerir.⁶³

Görüldüğü üzere okulsuzlaşmanın ve öğrenim ağları oluşturmanın en önemli sonuçlarından biri kafa dengi öğrencileri bir araya getirebilme

⁶² Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 111-112.

⁶³ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 112-116.

inisiyatifini sağlamasıdır. Aynı zamanda öğrencilerin bilgiyi paylaşımları veya kendilerine bir master seçmeleri için fırsat oluşturmasıdır. Bu nedenle çok hızlı bir şekilde okulların resmi kurum olmaktan çıkarılması kaçınılmazdır.

Bu eğitim devriminin belli amaçlar doğrultusunda olması gerekmektedir. Bu amaçlar şöyle sıralanabilir:⁶⁴

1) Kişilerin ve kurumların kendi eğitim değerleri doğrultusundaki kontrollerini kaldırmak. Bu, araç-gereçlere başvurmayı kolaylaştırır.

2) Öğretme ve uygulama özgürlüğünü garanti altına almak. Bu, yeteneklerin paylaşımının gerçekleşmesini sağlar.

3) İnsanların toplantılar tertiplmelerine ve yeteneklerini ortaya koymalarına olanak sağlamak. Bu, eleştirel ve yaratıcı kaynakları özgürleştirecektir.

4) Bireye akranlarının deneyimlerini ortaya çıkarma, seçtiği öğretmene, rehberine, danışmana karşı güven duyma fırsatı sağlamak. Bu, bireyi kurumsallaşmanın sunduğu hizmetlere karşı oluşan beklentilerin zorunluluklarından kurtaracaktır.

Okulun işlevini ve araçsallaştırılmasını tartışma konusu haline getiren Illich, eğitimin okul yoluyla değil, bireyin hayatının her sürecine yayılacak şekilde oluşturulması gereğine inanır. Çünkü insanoğlu doğduğu andan itibaren öğrenme sürecinin içinde yer alır ve yaşamı boyunca bu süreç işler. Bu yüzden bireyin hayatının her anında olması gereken eğitim ancak öğrenim ağlarının kurulmasıyla sağlanır.⁶⁵ Bu konuda, son dönemlerin çarpıcı isimlerinden John Taylor Gatto da Illich'e yakın düşüncelere sahiptir. O, *Aptallaştırın Eğitim* adlı kitabında acilen her çocuğun kişiliğini ve kendi ayakları üstünde durma becerisini geliştirme şansı bulduğu bir programın icat edilmesini talep eder. Zira okul, çocukların kendi kendilerine bilgi edinmeleri için ihtiyaç duydukları zamanı çalar. Çocuklara küçük yaşlarından itibaren bağımsız çalışabilecekleri konusunda güvenmemiz gerektiğini düşünür. Kendi kendilerine bilgi edinme becerisini kazandıklarında kendilerinin öğretmenleri olacaklarına ve sadece bunun kalıcı bir değeri olduğuna inanır. Onun için bağımsız çalışma, toplum hizmeti, maceralar ve deneyimler, özel yaşam, yalnızlık, sayısız farklı çıraklık, tek günlük ya da daha uzun süren çeşitli etkinlikler bunların hepsi eğitimde gerçek bir reform başlatmak için güçlü, ucuz ve etkili yöntemlerdir.⁶⁶

⁶⁴ Ivan Illich, *Okulsuz Toplum*, s. 119.

⁶⁵ Abdullah Durakoğlu & İpek Beyza Altıparmak, *Eleştirel Pedagoji*, s. 182.

⁶⁶ J. Taylor Gatto, *Aptallaştırın Eğitim*, (Çev. Serbun Behçet), Pedagoji Yayınları, İstanbul, 2019, s. 62-64.

Sonuç

Günümüzde öğrencisinden öğretmenine, velisinden sivil toplum kuruluşuna, iktidarından muhalefetine kadar toplumun her kesiminden insanın zaman zaman eğitimin gidişatından memnun olmadığına şahit olmaktadır. Bu nedenle değişmesini ve dönüşmesini arzuladığımız eğitim sistemi üzerinde uzun uzadıya düşünmek, onu derinlemesine irdelemek gerekir. Hatta gerçekleşmesine hiç ihtimal vermediğimiz önerileri masaya yatırmakta fayda vardır. Bu noktada Ivan Illich, sesine kulak verilmesi gereken isimler arasındadır.

Eğitimin kurumsallaşmasının ve zorunlu hale getirilmesinin doğurduğu problemleri enine boyuna inceleyen Illich, eleştirileriyle deyim yerindeyse var olan eğitim sisteminin ipliğini pazara çıkarmaya çalışmıştır. Amacı insanı böylesi bir anlayışın kısılcısından ve baskılarından kurtararak onu olabildiğince özgür bir birey olarak yetiştirilmesine kapı aralamaktır. Illich sadece gördüğü çarpıklıkları eleştirmekle kalmamıştır. Onun büyüklüğü, yeni bir sistem kurgulamasına dayanır. Hâlihazırdaki okul sistemine alternatif olarak önerdiği öğrenim ağları sayesinde bilgi elde etmek ve beceri kazanmak isteyen herkes, istediği an kolaylıkla bu imkânı bulabilirdi. Bilgi ve beceriyi bilen ile onu öğrenmek isteyen rahatlıkla bir araya gelebilirdi. Bir mecburiyet ya da zorlama yoktur. Zaten Illich en çok da okulun dikte ettiği mecburiyeti yıkmak istemiştir. Buna karşı öğrenim ağlarının dinamikleri kendi içinde saklıdır, kendi kendini motive eden bir öğrenim esastır. En önemlisi öğrenim ağlarıyla birlikte eğitim okul denilen dört duvarın esaretinden kurtulmaktaydı. Çünkü bir çiftlik, bir tamirhane, bir atölye ya da çeşitli bürolar eğitim yuvasına dönüşebilecekti. Bilgi ve beceriyi bilenle onu öğrenmek isteyen arasında bir buluşma sağlanacak bilgi ve becerisini sunmak isteyen de böylece bu fırsatı yakalayabilecekti. Eğitimde teknolojinin nimetlerinden faydalanmak amaçlanacak ve öğrenen eğitsel amaca yönelik her türlü nesneye hemen ulaşabilecekti. Illich'in bu görüşleri bir tasarı niteliği taşır, kendisi tarafından pratikte uygulanması sözkonusu olmamıştır. Ona yöneltilebilecek eleştirilerden birisi budur. A.S.Neill'in çocuğun okula uyum sağlaması gerektiği temeline dayanan geleneksel yaklaşımın tersine, okulun çocuğa uyum sağlaması gerektiği düşüncesini hayata geçirerek kurduğu Summerhill okulunun aksine Illich teoriyi pratiğe yansıtamamıştır. Yalnız günümüz eğitim sistemleri içinde öğrenim ağlarına benzer örnekler görmek mümkündür. Açıköğretim sistemleri, uzaktan eğitim sistemleri, iş başında eğitim ve halk eğitim sistemi buna örnek olarak gösterilebilir. Öğrenim ağları meslek eğitiminde ya da yetişkinlerin eğitiminde uygulanabilir. Mesela açıköğretim programlarının çeşitli bölümlerinde okuyan ya da kendi ilgi, istek, beklenti ve ihtiyaçlarını dikkate alarak halk eğitim merkezlerinin yüzlerce programına devam eden milyonlarca insan vardır. Ama yaşça küçük çocuklar için Illich'in önerisi olan öğrenim ağlarının ya da günümüzün açıköğretim

programlarının işler hale gelmesi çok basit bir iş olmasa gerek. Nitekim Covid-19 salgını nedeniyle uzaktan eğitim yapıldığı şu günlerde bu yolla yapılan eğitimden en çok çocuklar mustarıptır. Bu süreci yönetememekten kaynaklanan sıkıntılarının yanı sıra birbirlerinden uzak kalma, oyun oynayamama, sosyalleşememe gibi problemlerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Yine çocuklar için söylenecek olursa Illich'in öğrenim ağlarında öğrencinin ilgi, istek, beklenti ve ihtiyaçları doğrultusunda bilgi ve beceriye ulaşma söz konusu olduğu için küçük yaşlarda çocukların bu özellikleri çok sık değişkenlik gösterebilir veya çocuklar tam olarak neyi istediğini, neye ilgisi olduğunu, beklentilerinin ve ihtiyaçlarının neler olduğunu kestiremeyebilir. Bu durum eğitim ve öğretim sürecinin sekteye uğramasına neden olabilir.

Illich'in düşüncelerine bakıldığında onun bireyselliğin ön planda olduğu, özgürlüğün gözetildiği, eleştirel düşünme ve yaratıcılığın önemsendiği bir eğitimden yana olduğu görülür. Bu anlamda Illich herkese kendi öğreniminin ve kendisini geliştirip yetkinleştirmesinin sorumluluğunu verir. Zorunlu bir müfredatın önderliğinde ilerlemektense her bireyin kendi ilgi ve ihtiyaçlarını dikkate alınması gerektiği dile getirir. Çünkü her birey kendi üzerinde söz sahibidir. Bireyi merkeze alan bir anlayış çerçevesinde okul ve öğretmen olmadan insanların kendi çabalarıyla bilgiye ulaşabileceğini savunur. Bu bilgi, kendi öz malı olduğu için aynı zamanda özgürlüğünün de anahtarı olur. Öğretmeden hazır aldığı bilgidense artık kendi bilgisine güvenir. Böylece kendine yabancılaşmaktan kurtulur ve yaratıcılığını konuşturur. Bu hususta Illich'e şöyle bir eleştiri getirilebilir. Kendisi daha çok küçük yaşlardan başlayarak okul dışında öğrenim gördüğünü özellikle birçok dil öğrendiğini belirtmişti. Bu, onun ne kadar yetenekli olduğunu göstergesidir. Fakat herkes onun kadar şanslı olmayabilir. Genelde insanlar bir öğreticiye ihtiyaç duyarlar. Illich, kendisinden yola çıkarak genel bir yargıya ulaşması çok sağlıklı görünmemekle birlikte günümüz çağdaş eğitim anlayışlarında öğretmenin rehberlik ettiği öğrencinin aktif kılındığı yaparak yaşayarak öğrenmenin göz önünde tutulduğu yaklaşımlar daha makul görünmektedir.

Her eleştirinin kötü gidişe dur demenin, daha iyi duruma geçmenin, yeniden var olmanın bir vasıtası gözüyle bakıldığında Illich, eleştirileriyle okulları lağvetmediyse bile onların kutsal mabetler gibi algılanan sarsılmaz ve dokunulmaz olan yapısı üzerine tekrar düşünmeye sevk etmiştir. Illich ve eleştirel eğitim düşünürleri sayesinde sorgulanmaması bir tabu haline getirilen okullara yönelik kritikler, okulların işleyişindeki aksaklıkların görülmesini ve bir nebze de olsa giderilmesine hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

- Canatan, K. *Eğitim Felsefesi*. İstanbul: Beyan Yayınları. 2018.
- Cayley, D. *Ivan Illich İle Söyleşiler*. (Çev. Berk İlke DüNDAR). İstanbul: Yeni İnsan Yayınevi. 2018.
- Durakoğlu, A. ve Altıparmak, İ. B. Eleştirel Pedagoji, F. Manav (Ed.), *Eğitim Felsefesi* içinde (ss.179-188). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık. 2019.
- Gatto, J. T. *Aptallaştırılan Eğitim*. (Çev. Serbun Behçet). İstanbul: Pedagoji Yayınları. 2019.
- Günay, C. A. Okulsuz Toplum. *Akademik MATBUAT Dergisi*, 3(2), 93-101. 2019.
- Illich, I. *Şenlikli Toplum*. (Çev. Ahmet Kot). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 2018.
- Illich, I. Okulsuz Toplumdan Sonrası. (Çev. E. Mine Tan). *Ankara Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 21(1), 283-298. 2019.
- Illich, I. *Okulsuz Toplum*. (Çev. Kübra Öztürk). İstanbul: Şule Yayınları. 2020.
- İnal, K. Bazı Paradigmalarda Eğitim ve Özgürlük İlişkisi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 25(2), 795-820. 2019.
- Ozan, C. Batı Düşünürlerinin Eğitim Düşünceleri ve Eleştirel Pedagoji, R. Y. Kıncal (Ed.), *Eğitim Felsefesi* içinde (ss. 97-138). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 2019.
- Sarıtaş, D. *Modern Dünyanın Bunalımı Karşısında Radikal Bir Eleştiri ve Alternatif Çözümler: Ivan Illich*. İstanbul: Cinius Yayınları. 2018.
- Sönmez, V. *Eğitim Felsefesi*. Ankara: Anı Yayıncılık. 2019.
- Spring, J. *Özgür Eğitim*. (Çev. Ayşen Ekmekçi). İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 1991.
- Tan, E. M. I. Illich ve Okulsuz Toplum. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 16(2), 45-59. 2019.
- Toker Gökçe, A. Eğitimde Radikal Düşünürler ve Görüşleri, N. Gökalp & Ş. Çelik (Eds.), *Eğitim Felsefesi* içinde (ss. 135-147). İstanbul: Lisans Yayıncılık. 2012.
- Varlıkgörücüsü, N. ve Şahin, M. Radikal Felsefe, Eleştirel Pedagoji ve Okulsuz Toplum. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 75-82. 2018.
- Yıldırım, A. *Eleştirel Pedagoji Paulo Freire ve Ivan Illich'in Eğitim Anlayışı Üzerine*. Ankara: Anı Yayıncılık. 2013.